

ISMO BJÖRN
FT, dosentti, erikoistutkija
Itä-Suomen yliopisto
Karjalan tutkimuslaitos
ismo.bjorn@uef.fi

Elämyksiä metsästä – Metsä matkailukohteena

Maaseutumatkailussa katseet ovat kääntyneet pelloilta metsiin. Metsän hyödyntäminen matkailussa on metsälle uusi käyttömuoto. Metsällä on todettu olevan monipuolisia, mielenterveyttä ja yleistä hyvinvointia edistäviä vaikutuksia. Metsään sijoittuvien matkailupalvelujen kysyntä on erikoistunut. Metsämatkailusta ja muista metsien varaan rakennetuista hyvinvointipalveluista odotetaan maaseudulle uutta tehtävää ja työmahdollisuuksia. Nykyinen metsä ei vastaa maaseutumatkailun perinteistä maaseutukuvastoa, eikä talousmetsä aina sovellu matkailuun. Metsämatkailun tarpeet asettavat muulle metsänkäytölle haasteen, johon on löydettävä myös metsänomistajia hyödyttävä ratkaisu.

metsämatkailu, maaseutukuva, maaseutumatkailun historia, metsäterapia, hiljaisuus, *slow life*, Ilomantsi

Metsästä on haettu konkreettista hyötyä: lihaa, turkiksia, eläimille ruokaa, lämpöä, tervaa, puuta. Metsä on aina tarjonnut myös aineetonta hyötyä, se ollut suoja ja rauhan lähde. Viime vuosina metsästä on etsitty luontoa, haettu virkistystä ja yhä enemmän myös terveyttä. (Roiko-Jokela 2012.) Metsänkäytön muutokset ovat aiheuttaneet muutoksia itse metsälle, mutta myös metsään perustuville elinkeinoille ja asutukselle. Metsää on Suomen maapinta-alasta 78 prosenttia, mutta metsä elättää suoraan yhä pienemmän osan suomalaisista. Asutus keskittyy selkeämmin Etelä-Suomeen ja taajamiin. Kaupungeissa ja niiden ympäristöissä asuu noin 70 % väestöstä. Alati harvemmalla maaseudun asukkaalla on suora yhteys metsätalouteen ja puuntuotantoon. Maaseutu on yhä useammalle siellä asuvalle asuinpaikka ilman suoraa sidosta perinteisiin maaseutuelinkeinoin, maatalouteen ja metsätöihin. Maaseudulla, jopa ns. syrjäisellä maaseudulla, on laajoja alueita, joilta nämä ovat tyystin hävinneet.

(Palttila & Niemi 1999, 2003; Temisevä ym. 2008.) Suomen maaseudun tyhjeneminen ei ole mitenkään ainutlaatuaista, vaan vastaava kehitys on tapahtunut myös monissa muissa Euroopan unionin maissa. Maatalous työllistää yhä harvempia maaseudun asukkaita. (Hall & Jenkins, 1998; Jenkins et al. 1998.)

Maaseudun merkitys vapaa-ajan paikkana on samaan aikaan kasvanut. Mökkeily on yleistä. Suomalaisilla on noin 470 000 vapaa-ajan asuntoa. Yli puolet suomalaisista vierailee säännöllisesti kesämökeillä ja muilla vapaa-ajan asunnoilla. Maaseudusta on tullut vapaa-ajan maaseutua, jossa vapaa-ajan asunnoilla ja matkailulla on suuri merkitys. Suomalaiset ulkoilevat aktiivisesti, keskimäärin 150 kertaa vuodessa. Koska metsä ei enää välittömän hyödyntämisen kohde, sen voi kokea myös maaseudulla muuna kuin ansion lähteenä. (Temisevä ym. 2008, 5–6; Karjalainen et al. 2010, 7.)

Metsäpolitiikassa ja metsänkäytön ohjailussa on myös tapahtunut muutoksia. Kansallisen metsäpolitiikan tavoite oli lähes koko 1900-luvun ajan puuntuotannon kasvu. Luonnon monimuotoisuus tuli osaksi metsätaloutta 1990-luvun lopulla. (Hytönen 2002, 185.) Metsätalouden monipuolistuminen jatkui 2000-luvulla. Mukaan tulivat virkistyskäytön huomioiminen ja erilaiset ympäristöohjelmat. Puuraaka-aineen lisäksi metsänomistajat ryhtyivät saamaan esimerkiksi erilaisia ympäristötukia. Luonnonarvokaupan, virkistysarvojen, maisemanvuokrauksen ja metsämatkailun tuomat mahdollisuudet herättävät nykyisin kasvavaa kiinnostusta metsänomistajissa.

Maaseutumatkailun teemat Suomessa

Metsämatkailu on uusin vaihe suomalaisessa maaseutumatkailussa, joka aiemmin perustui pitkälti perinteisenä pidetyn maaseutumaiseman, peltojen ja vesistöjen varaan. Suomen maatalous kokonaisuudessaan ja erityisesti pienet perheviljelmät olivat 1950-luvun lopulla ajautuneet vaikeuksiin ylituotannon ja myös puunkorjuuteknologiassa tapahtuneiden uudistusten vuoksi. Lypsykarjatalouden kannattavuus laski ja metsätyöt

työllistivät yhä vähemmän kausityövoimaa. Maatilamatkailusta ryhdyttiin 1960-luvulla etsimään perheviljelmille toimeentuloa. Matkailussa avautuvien työpaikkojen toivottiin korvaavan koneelliselle puunkorjuulle menetettyjä työmahdollisuuksia. Tavoitteena oli luoda maaseudulle matkailun avulla kannattavaa pienyritystoimintaa. Maatilamatkailun toivottiin vähintään tuovan lisäansioita ja työllistävän ainakin perheviljelmän toisen yrittäjän. Maatilamatkailun uskottiin pitävän maaseudun asutusta yllä. Kun metsätalouden ja asumisen suhde oli katkennut, maaseutumaisemasta ja metsästä etsittiin maaseudun matkailun vetovoimatekijää, joka samalla sitoisi asumisen ja elinkeinon yhteen.

Maaseutumatkailu määriteltiin – samoin kuin oli määritelty perinteinen maa- ja metsätalous – pienten perheyriytysten toiminnaksi. Lähtökohtainen oletus oli, että maaseutumatkailu on pieni-muotoista, paikallista ja yksilöllistä. Sen odotettiin olevan paikallisten ihmisten hallinnassa olevaa yritystoimintaa, joka perustuisi paikallisiin tuotteisiin, maisemiin, luontoon ja perinteisiin. Tärkeää oli, että tila sijaitisi luonnonkauniilla paikalla, mielellään vesistön vierellä.

Ensimmäiset maaseutumatkailua harjoittavat yritykset ja maatilataloudet voidaan Suomessa ajoittaa jo 1930-luvulle, mutta varsinainen maatilamatkailu majoitus- ja ruokapalveluineen alkoi varsinaisesti 1960-luvulla. Kesämökkeilyn suosio innosti maatiloja vuokraamaan ranta- ja pihämökkejään matkailijoille. (Palminkoski 2007, 5; Lühtje 2005, 58.) oli 1970-luvulle saakka pääosin mökki-matkailua. Painopiste siirtyi vähitellen vuokramökkeihin, joista kehittyi pakoin suuria lomakylä. Niin sanottuja korpi- ja kokoushotelleja perustettiin eri puolille Suomea. Niiden kukoistuskauti jäi nopeasti kasvaneesta yltarjonnasta johtuen lyhyeksi.

Maaseutumatkailuyritysten määrä kasvoi 1990-luvulla. Lappiin rakennettiin kokonaisia lomakaupunkkeja, joiden asiakasmäärä ylitti sesonkikausina varsinaisen kunnan asukasmäärän. Lapissa matkailusta kehittyi merkittävä maaseutuelinkeino. Paikoin myös muualla Suomessa matkailu tarjosi kokovuotista työtä. Kaikkiaan matkailu piti yllä myös maaseudun muuta elinkeinotoimintaa.

(Karjalainen et al. 2010, 8; Lüthje 2005, 55; Hall & Jenkins, 1998; Jenkins et al. 1998.)

Suurin osa Suomen matkailuyrityksistä oli vaatimattomia, ja niiden toiminta sesonkiluonteista ja sivutoimista. Yrittäjät harjoittivat tiloillaan myös maa- ja metsätaloutta. Maaseutumatkailijoille tarjottiin erilaisia maaseudun aktiviteetteja, kuten maatilan töitä, veneilyä, kalastusta, sienestystä ja marjastusta. Vuosituhannen vaihtuessa kasvoi erityisesti ohjelmapalveluja ja yritysasiakkaille räätälöityjä palveluja tarjoavien maaseutumatkailuyritysten lukumäärä. Yritysten tarjoamiin ohjelmapalveluihin kuuluivat esimerkiksi retket, joiden aikana kalastettiin, patikoitiin, ajettiin moottorikelkoilla tai melottiin. Luonnon merkitys matkailuvalttina kasvoi 2000-luvun vaihteessa merkittävästi.

Maaseutumatkailun ongelmana oli edelleen alhainen kysyntä ja matkailun sesonkiluonteisuus. Yritykset muistuttivat toisiaan, eikä erikoistumista juuri ollut. (Lüthje 2005, 58–59; Palminkoski 2007, 6.) Yrittäjien yhteistyölle ei ollut mahdollisuuksia, koska kaikki myivät samaa tuotetta ja kilpailivat periaatteessa keskenään.

Osaltaan syynä yritysten samankaltaisuuteen oli maaseutumatkailun ohjaus ja matkailun edistämistoiminta. Uudet ideat, joiden tavoite oli lisätä maaseudun houkuttelevuutta ja monipuolistaa ohjelmatarjontaa, menettivät osan tehostaan, sillä ne otettiin käyttöön kymmenissä yrityksissä eri puolilla maata. Jokainen uusi idea oli aina lupaus liiketoiminnan kannattavuuden paranemisesta, mutta kun sen ottivat käyttöön myös lähiyrittäjät omassa ja naapurikunnissa, yritys ei enää erottautunutkaan muista, eikä matkailijavirta kääntynyt toivottuun kasvuun.

Maaseutumatkailun yrittäjäseminaarien ohjelmat kertovat uusien teemojen ja ideoiden tulon maaseutumatkailuun. (Vesterinen 2007, 46–47; Maaseutumatkailun yrittäjäseminaarit 1974–2014; 20 vuotta... 2015.)

Maaseutumatkailun teemoja

- mökkilomat 1977
- perinneruuat ja luontaistuotteet 1981
- ohjelmapalvelut 1984

- maaseutuyrittäjyys 1987
- Bed and Breakfast -toiminta 1988
- luovuus 1996
- kulttuuriperintö 1997
- kulttuuritapahtumat 2000
- hyvinvointi 2004
- lähiruoka 2009
- kansainväliset asiakkaat 2010
- *slow life* eli ”hosumatta paras” 2012
- paikallisuus ja innovaatiot 2014

”Hyvinvointi matkailutuotteena” oli maaseutumatkailun yrittäjäseminaarin teemana Turussa 2004. Seminaariin osallistui 180 henkeä. (Vesterinen 2007, 47.) ”Metsät ja metsäluonto hyvinvointimatkailussa” esiteltiin erityiskohteena vuonna 2010, jolloin pääteema oli kansainvälisyys. Hyvinvointiteema oli jo vuoteen 2012 mennessä synnyttänyt 40 erilaista hyvinvointimatkailun tutkimus-, kehittämis- ja koulutushanketta (ks. Karjalainen et al, 2010; Tuohino 2012, 28).

Metsätalouden puolella metsien monikäyttöä ja tätä kautta välillisesti matkailu mainittiin vuonna 1985 julkaistussa Metsä 2000 -ohjelmassa, mutta metsämatkailun eri teemat nousivat esille käytännössä vasta 1990-luvun lopulla. Matkailu huomioitiin esimerkiksi kansallisen metsäohjelman seurantaraporteissa, metsähallituksen alue-ekologisissa suunnitelmissa, hallituksen kestävän kehityksen ohjelmassa ja maaseutupoliittisissa ohjelmissa. Metsien käyttö kansalaisten hyvinvoinnin edistämiseen otettiin kansalliseen metsäohjelmaan vuonna 2008. (Hytönen 2002, 185; Kansallinen metsäohjelma 2015, 2008; Sievänen toim. 2010, 7.) Maisema huomioitiin myös metsäsektorin tulevaisuuskatsauksessa. Maisemalla oli matkailun ja metsien tarjoaman hyvinvointipalvelujen tuottamisessa keskeinen merkitys. Metsien monipuolisen käytön, matkailun ja virkistys- ja elämyspalvelujen merkitys kirjattiin valtioneuvoston maaseutupoliittiseen selontekoon ”Maaseutu ja hyvinvoiva Suomi 2009”. (Ks. Karjalainen ym. 2010.)

Kysyntää metsiin suuntautuvalle matkailulle on olemassa, sillä lähes jokainen suomalainen harrastaa luonnossa liikkumista, kävelyä, uintia luonnon vesissä, marjastusta ja sienestystä. Kaksi viidestä suomalaisesta tekee ainakin yhden

luontomatkan vuoden aikana. (Sievänen & Neuvonen 2010, 37; Sievänen & Neuvonen 2014, 25–29.) Tarve terveyden ylläpitoon ja hyvinvoinnin edistämiseen on ilmeinen, sillä Suomessa väestö ikääntyy, mielenterveysongelmat lisääntyvät ja ylipaino ja liikalihavuus muodostavat kansanterveydellisen uhkatekijän. Nämä ovat suomalaisen yhteiskunnan suuria haasteita, joihin etsitään ratkaisuja. Katseet ovat kääntyneet metsiin, joista suomalaiset ovat vuosisatoja etsineet vastausta vaivoilleen. Luonnolla ja erityisesti metsäluonnolla on todettu olevan merkittäviä terveyttä ja niin fysiologista kuin psykologistakin hyvinvointia edistäviä vaikutuksia. (Korpela & Paronen 2010, 80; Tyrväinen et al. 2014, 49–50.) Metsäluonnon kerrotaan antavan mahdollisuuden rauhoittumiseen ja rentoutumiseen. (*Luonnon hyvinvointivaikutusten...* 2013, 13–14; ks. myös Sievänen 2010, 22.) Metsää on ryhdytty tuotteistamaan hyvinvoinnin edistämiseksi. Tarpeita on monia, samoin käyttäjäryhmiä, ja siksi myös palvelut ovat erilaistuneet. Metsän hyvinvointipalvelutuotteita ovat esimerkiksi kuntoutus ja terapia sekä erilaiset hoiva- ja terveyspalvelut. Metsän varaan on lyhyen ajan sisällä syntynyt lukuisia erilaisia terapiamuotoja. Metsää käytetään mielenterveyspalveluissa, työttömien aktiivisuudessa, erilaisissa työhyvinvointiohjelmissa, CP-vammaisten ja muiden erityisryhmien kuntoutuksessa ja niin edelleen.

Metsäterapia sisältää yleensä luonnosta nauttimista, rentoutumista ja hiljentymistä. Metsäterapia on metsässä tapahtuvaa olemista ja aktivoitumista, josta ei koidu liiallista rasitusta. Metsäterapiaan soveltuvan metsän tulisi olla monimuotoinen, jotta jokainen metsäterapiaan osallistuva löytäisi oman paikkansa. Hiljaisuus on terapiassa merkittävässä asemassa. Luonnon äänet saavat kuulua, mutta ihmistoiminnan aiheuttamat äänet eivät. Tärkeää olisi taata osallistujille turvallisuuden tunne. (Ks. Tuohino 2012, 26.)

Metsämatkailun kehitysnäkymät ovat rajatomat, ja metsän hyvinvointimatkailun tarjoamaan lupaukseen ovat tarttuneet eri puolilla Suomea niin maaseudun kehittäjät, matkailuviranomaiset kuin maaseudun pienet paikalliset yrittäjätkin. Metsän hyvinvointimatkailusta ja metsämatkailusta kokonaisuudessaan toivotaan syrjäisen

maaseudun elinkeinoelämän pelastajaa. Metsämatkailulle asetetaan maaseutupoliittisia tavoitteita samoin kuin aiemmin maatilamatkailulle, ja sen toivotaan korvaavan ainakin osan maaseudun menetetyistä työpaikoista.

Seuraavaksi selvitän tarkemmin yhden kunnan – Ilomantsin – matkailuhistoriaa ja kunnassa toteutettua metsämatkailunedistämishanketta ja sen tuomia kokemuksia.

Metsämatkailun lupausta jäljittämässä – suuntana Ilomantsi

Itä-Suomen yliopiston täydennyskoulutuskeskuksen ”Metsä hyvinvointimatkailun kohteena” -nimisen hankkeen (2011–2013) tavoite oli Ilomantsin syrjäisen maaseudun metsän mutta myös paikallisen kulttuurin hyödyntäminen hyvinvointimatkailussa. Toinen tavoite oli rakentaa metsäperustaisia hyvinvointimatkailutuotteita kansainvälisille markkinoille. Hankkeessa pyrittiin japanilaistyyppiseen metsäterapiaan ja metsän terveysvaikutusten todentamiseen. Hyvinvointimatkailutuotteita kehitettiin kotimaisille ryhmille ja yhdelle japanilaiselle erityisryhmälle. Hyödynnettävät kohteet olivat metsän lisäksi järvet, puhdas ilma, luonnonantimet, kulttuuri ja paikallinen kansanparannustietotaito. Kehitettävä tuotteisto koostui yksittäisistä matkailupalveluista, joista rakennettiin viikon mittainen, erityisesti ryhmämatkailijoita palveleva paketti. (Björn 2012; Kinnunen 2013.)

Metsän hyvinvointimatkailun antama lupausta herätti kiinnostusta niin paikallisissa yrittäjissä kuin mediassakin. Moni syrjäisen maaseudun matkailuyrittäjä halusi kokeilla mahdollisuuksiaan metsämatkailussa. Heikki Susiluoman (2012, 15) osuvaa ilmaisuja lainaten ”jälleen kerran projektityöntekijät olivat kartoittamassa toimintakenttää ja rakentamassa verkostoitumismahdollisuuksia”. Tällä kertaa ne liittyivät metsämatkailuun. Ilomantsin maaseutumatkailuyrittäjille kehittämistoiminnan projektiluoteisuus oli tuttua ja se aiheutti jopa kylläntymistä, mutta jos pienikin mahdollisuus onnistumisesta oli olemassa, niin mukana kannatti olla (ks. Kuivalainen 2007, 95–96).

”Metsä hyvinvointimatkailun kohteena” -hanke jatkoi Ilomantsin matkailun perinnettä, joka on alusta alkaen perustunut ortodoksiseen kulttuuriin, luontoon ja alueen asemaan Venäjän rajalla. Ilomantsin rajakylät edustavat matkailukuvastossa yhä eräänlaista mennyttä maailmaa.

Ilomantsin matkailulautakunta perustettiin 1958. Aluetta markkinoitiin tuolloin kauniina mutta surumielisenä rajaseutuna, jota kiireinen elämänrytmi ei ollut vielä tavoittanut. Matkailussa painotettiin ortodoksisuutta. Ilomantsi oli jäänyt Suomen puolelle, kun lähes kaikki muut ortodoksisalueet oli jouduttu luovuttamaan tappiollisen sodan seurauksena Neuvostoliitolle. Ensimmäinen varsinainen suuri matkailunähtävyys oli kuntakeskuksen – Pogostan – viereen Parppeinvaaralle 1964 rakennettu Runonlaulajan pirtti. Sitä kävi ensimmäisen viiden vuoden aikana katsomassa 100 000 matkailijaa. Parppeinvaaralle rakennettiin lisää karjalaistyyllisiä luonnehdittuja rakennuksia, ja alueesta muodostui runokyläksi mainostettu kokonaisuus, jossa oli muun muassa Kantelettaren laulajan Mateli Kuivalattaren aitta ja Rukajärveltä ensin Suomujärvelle ja sitten Parppeinvaaran rinteelle siirretty eversti Erkki Raappanan maja. Kestipirtin valmistuminen 1977 paransi alueen ravintolapalveluja.

Ortodoksisen karjalaisuuden ohella Ilomantsin toinen markkinointikohde on ollut luonto. Petkeljärven kansallispuisto perustettiin 1956 korvaamaan sodassa menetettyjä suojelualueita, erityisesti Tolvajärveä. Petkeljärven kansallispuiston viereen rakennettiin leirintäalue. Toinen leirintäalue perustettiin Issolle kunnan keskiosiin ja kolmas Kivilahteen Koitereen rannalle. Ruhkarantaan, noin kymmenen kilometrin päähän kuntakeskuksesta, ryhdyttiin rakentamaan kokonaista matkailukylää 1970. Eripuolilla pitää tyhjenneitä vanhoja koulurakennuksia muutettiin retkeilymajoiksi. Retkeilymajoja toimi 1970-luvun alussa neljällä kyläkoululla, partiolaisten majalla ja yhdellä metsästysseuran majalla.

Varsinainen maatilamatkailu alkoi Ilomantsissa 1960-luvun lopulla. Ensimmäisenä toimintavuonna 1967 mukana oli viisi tilaa. Kunnan matkailulautakunnalla oli lisäksi vuokrata matkailijoille muutama autiotalo ja lomamökki.

Matkailua pidettiin 1960-luvulla kunnan pelastajana (Björn 2006, 610–613.)

Ilomantsin matkailun toinen vahva kehittämis-kausi ajoittuu 1980-luvulle. Matkailuryhmät erikoistuivat, ja nyt esiin nostettiin sotien taistelupaikat, ortodoksisuus ja luonto. Talvi- ja jatkosodan taistelupaikat kiinnostivat veteraanien lisäksi sotahistorian harrastajia. (Ks. Raivo 2002, 126.) Hattuvaaran kylään rakennettiin sotahistorian painottuvia näyttely- ja ravintolapalveluja tarjoava Taistelijan talo 1985. Ilomantsin ja lähikuntien ortodoksisten kirkkojen ja tsasounien varaan suunniteltiin vaellusreitistö. Suomen liittyminen Euroopan unioniin toi kuntaan uuden nähtävyyden, Euroopan unionin itäisimmän pisteen. Virmajärven saareen Suomen ja Venäjän rajalle pystytettiin matkailijoiden kuvattavaksi paalu 1996. Ilomantsi painottui jälleen äärimmäisen syrjäisenä paikkana, jollainen se oli ollut matkailukuvastoissa 1920-luvulta lähtien. (Björn 2006, 610–613.)

”Metsä hyvinvointimatkailun kohteena” -hanke edusti Ilomantsissa uudentyyppistä, erikoistunutta ja tarkoin räätälöityä matkailuideaa. Hankkeeseen osallistui 20 ilomantsilaista matkailu- ja hyvinvointialan yritystä. Hanke, kuten todettu, perustui Ilomantsin erityisolosuhteiden varaan. Näitä olivat metsä, syrjäisyys ja paikallinen (ortodoksis-)karjalainen kulttuuri. Hanke sai myönteistä julkisuutta sekä valtakunnallisissa että kansainvälisissä tiedotusvälineissä. Matkailuyrityksiä varten kehitettiin erilaisia ohjelmallisia tuotepaketteja. Japanilaisia turistiryhmiä ei Ilomantsiin toiveista huolimatta ole tullut. Mukana olleille yrityksille hankkeen keskeisimmäksi anniksi jäivät koulutuksista saatu oppi ja kokemukset. Hankkeen parhaaksi anniksi voitiin kirjata, että se lisäsi yritysten verkostoitumisvalmiutta ja yhteistyötä. Se myös madalsi yrittäjien kynnystä tarjota omia tuotepakettejaan. Monet mukana olleet yrittäjät kertoivat oman metsäsuhteensa muuttuneet hankkeen aikana. Kuten Arja Kinnunen (2013, 18–19) hankkeen loppuraportissa totesi, metsää ryhdyttiin katsomaan uusin silmin. Hanke herätti myös kysymyksiä metsämatkailun mahdollisuuksista ja vaihtoehtoista.

Mielikuvien maaseutu ja metsämatkailun haasteet

Ilomantsista ja muualta Suomesta saadut kokemukset osoittivat, että metsämatkailulla on lukuisia haasteita voitettavanaan. Maaseutumatkailun perinteen vuoksi suomalaiset matkailijat yhdistävät mielessään maaseudun erityisesti maatalouteen. (Ks. Lühtje 2005, 46–48.) Metsä on matkailulle uusi kohde. Matkailu määrittelee maaseudun, sillä se edellyttää maa- ja metsätaloutta. Maaseudun matkailullinen tuotteistaminen on perustunut vahvasti alkutuotantoon. Se on maa- ja metsätaloutta ja niiden mukanaan tuoman elämäntavan ympäristöä. Mielikuvaan kuuluvat maatalous, maanviljely, eläimet (erityisesti lehmät) ja vasta sitten metsä. Maaseutu on maa- ja metsätalouden ohella perinnettä. Se on paikka, jonne kaupunkilaiset voivat tulla rauhoittumaan ja virkistymään. Mielikuviissa lehmät märehivät pelloilla, maitoauto huristelee soratiellä mopomiehiä väistellen ja isännät arvioivat viljan kasvua korsi suupielessään. Maaseutu saa esittää mennyttä aikaa, ja mainoskuvasto palaa maitolaitureille ja kukkamekkotytöjen kesiiin.

Metsä on matkailulle haaste. Metsämatkailun markkinointi ja kehittäminen joutuvat kohtaamaan myös suomalaisen talousmetsän todellisuuden. Maaseudun toiminnat ja maaseudun kulttuurimaisemassa tapahtuneet muutokset ovat ilmeisessä ristiriidassa perinteisen maatilamatkailumarkkinoinnin mielikuvien kanssa. Maataloustuotanto on keskittynyt suurten tilojen varaan. Pieniä perheviljelmää ei juuri enää ole, ja metsä on suurimmaksi osaksi talouskäytössä olevaa metsää, jota hoidetaan puuntuotannollisten, ei matkailullisten tavoitteiden mukaan. Metsien tärkein taloudellinen tuote on puu. Suomen maaseudun murros, perheviljelmiin perustuvan maatilatalouden hiipuminen ja maaseudun autioituminen samoin kuin metsänkäytön ja metsän käsittelyn muutos ovat viime vuosina merkinneet perinteisen maaseutumatkailun keskeisten tukipilareiden, maaseudun kulttuurimaiseman ja luonnon muodonmuokkausta. Jo pelkkä peltojen metsittyminen on sulkenut kulttuurimaisemaa. Metsä muodostuu geometrisista käsittelykuviosta, joissa

hakuut ja metsänhoidolliset toimenpiteet toistuvat puuntuotantoon tähtäävien hoitosuunnitelmien mukaan. Suuret metsänkäsittelykuviot, aukot ja kasvatusalat ovat hävittäneet monet entiset polut, lähteet ja kulttuurikohteet. Matkailun maaseutukuva ja metsä joudutaan rakentamaan uudelleen ja raivaamaan peittyneet kulttuurikerrokset esille.

Suomessa on kolme merkittävää metsänomistajaryhmää: valtio, metsäyhtiöt ja yksityiset metsänomistajat. Matkailu voi monin paikoin Itä- ja Pohjois-Suomessa tukeutua valtionmetsien varaan. Valtion mailla ovat myös merkittävimmät suojelualueet. Etelä- ja Keski-Suomen metsät ovat pääosin yksityismetsiä, joiden matkailukäyttö on ongelmallisempaa. Yksityisiä metsänomistajia on yli 700 000. Suomessa kaikilla on oikeus liikkua ja lyhytaikaisesti oleskella yksityisten omistamalla alueilla. Matkailun liikkumisvapaus perustuu jokamiehen oikeuteen, jonka edellytyksenä on harmittomuus ja tilapäisyys. Yksityinen metsänomistaja saa rahallista tuottoa puiden kasvusta ja puukaupasta, mutta ei siitä, että hänen maitaan käytetään matkailuun. (Naskali 2007, 90–91; Temisevä ym. 2008, 8.) Ilman konkreettista henkilökohtaista hyötyä metsänomistajalla tuskin on kiinnostunut tarjoamaan metsäänsä matkailun käyttöön, jos se vaatii häntä muuttamaan toimintatapojaan tai rajoittamaan ylipäättään metsänkäyttöä.

Metsän matkailukäytöllä ja myös virkistyskäytöllä on ilmeistä merkitystä maaseudun asukkaille ja elinkeinoelämälle, mutta onko metsän tuottamalla aineettomilla hyödyillä riittävää kysyntää, jotta metsää voidaan taloudellisesti kannattavasti hyödyntää? Toimivaa järjestelmää, joka korvaisi hakkuiden lopettamisesta tai metsän muun talouskäytön muutoksista metsänomistajalle aiheutuvat taloudelliset menetykset, ei ole vielä löydetty. Metsätalouden kehittämiskeskus Tapio ja Suomen kylätoiminta ry etsivät 2000-luvun alussa käytäntöjä, joissa maiseman hyödyntäjä ja käyttäjä voisivat löytää toisensa siten, että metsänomistaja saisi korvauksen maiseman tuottamisesta. Tämä tarkoitti sitä, että metsänomistaja ottaisi maiseman huomioon metsiään käsitellessään ja saisi korvauksen mahdollisesti menettämistään puunmyynti-

tuotoista. Tapion maisemanvuokrausmalli perustui määräaikaiseen käyttöoikeuden rajoittamiseen. Käytännössä se merkitsi hakkuun ajankohdan siirtämisestä tai hakkuumenetelmien keventämistä. Yhtenäistä korvaustasoa ei voitu määrittellä, vaan korvauksen suuruuteen vaikuttivat metsänomistajan tuottovaatimus ja muut tavoitteet. Tapio suositteli korvausmalliksi uudishakkuun siirtymisestä aiheutuvaa rahallista menetystä ja sen korvausta. (Mattila 2008; 8; Temisevä ym. 2008, 19–20.)

Maa- ja metsätaloustuottajain keskusliitto (MTK) esitti puolestaan virkistysarvokauppaa, jossa otettiin maiseman lisäksi huomioon myös muut metsän tarjoamat virkistysarvot. Metsänomistaja ja ostaja (esim. matkailuyrittäjä, matkailukeskus, kyläyhdistys) sopisivat yhdessä metsänkäyttösopimuksen voimassaoloajasta, käytöstä, maisemasta, kustannuksista, puustolle aiheutuvista riskeistä jne. Hinnottelu olisi tapauskohtainen. (Temisevä ym. 2008, 20). Tapion ja MTK:n mallisopimukset herättivät kiinnostusta, mutta allekirjoitettuihin sopimuksiin saakka ei edetty.

Metsien käyttö matkailuun asettaa haasteen puuntuotannolle ja vaikuttaa niin hakkuumenetelmiin kuin puiden kasvattamiseenkin, mutta se vaatii lisäksi paikallisyhteisön tukea. Paikalliset asukkaat pitäisi saada matkailutoimintaan mukaan, sillä kylä, asukkaat ja ilmapiiri ovat osa hyvinvointimatkailun matkailutuotetta. Metsän hyvinvointimatkailu on useimmiten ohjelmapalveluyrittäjyyttä, jota kohtaan esiintyy edelleen epäilyjä. Matkailua ei sen merkittävydestä huolimatta vielä pidetä aina oikeana työnä, etenkin, jos sitä verrataan perinteisiin maaseutuelinkeinoihin, maa- ja metsätalouteen. Matkailutyöstä käytetään esimerkiksi sellaisia vertauksia kuin ”turistien mannekiini” tai ”tonnttuilu”. (Tuulentie & Hakkarainen 2011, 146.)

Metsämatkailun monet mahdollisuudet

Haasteista huolimatta kiinnostus metsien hyödyntämiseen matkailukäytössä on ilmeinen. Mahdollisuuksia erikoistumiseen ja monille erilaisille yrittäjille on olemassa, sillä metsämatkailussa, kuten

matkailussa yleensäkin, on tapahtunut eriytymistä. Joillekin ryhmille on keskeistä metsässä suorittaminen, toisille taitojen kasvattaminen ja tuloksellisuus, kolmannet hakevat metsästä hiljaisuutta ja neljännet etsivät elämyksiä.

Suomalainen hyvinvointimatkailu tarjoaa valtiollisen Matkailun edistämiskeskuksen määritelmän mukaan luonnosta ja rauhasta nauttimista, ulkoilua, suomalaista saunaa, ympäristön autenttisuutta, suomalaiseen kulttuuriin liittyviä elämyksiä ja ympäristön ja kestävän kehityksen huomiointia (MEK 2009, 5). Hyvinvointimatkailuun yhteydessä puhutaan yleisesti puhtaudesta, metsistä, vesistöistä, kulttuurista, suomalaisuudesta, hiljaisuudesta, voimaantumista ja mökkeilyä, jossa suomalainen *slow-life* eli leppoisa elämä on perinteisemmällään.

Hyvinvointimatkailun tavoite on terveyden ylläpito, kokonaisvaltainen hyvinvointi, mielihyvän ja rentoutumisen tunteen saavuttaminen. Hyvinvointimatkailu on siten lähellä terveysmatkailua, joka suuntautuu esimerkiksi kylpylöihin tai liikuntapaikoille. (Tuohino 2012, 6–7.) Metsä hyödyntävässä hyvinvointimatkailussa perinteisten hemmotteluhoitojen ja aktiviteettien sijaan keskeisellä sijalla ovat luontokokemukseen liittyvät matkailutuotteet. Hyvinvointimatkailu lähestyy hiljaisuusmatkailua, sillä hyvinvointimatkailuun liitetään usein myös hiljaisuuden kokemus, oman hiljaisen tilan saavuttaminen. Suomessa rauhaa ja hiljentymistä tarjotaan yleensä luonnosta, metsästä tai järveltä. Luonnon tuottamalla elämyksillä on elähdyttävä vaikutus. Hiljaisuudessa tavoitellaan usein henkisyttä, jopa uskonnollista kokemusta ja sisäistä kasvua. (Ks. Ilola 1994, 33; Koivunen 1998, 11–12; Ampuja 2008, 101.)

Metsän hyvinvointimatkailua markkinoidaan eräänlaisena sisäisenä pyhiinvaellusmatkailuna, jonka keskeinen tavoite on oman ”hiljaisen” henkisen minän löytäminen. Metsän visuaalinen maisema on tärkeä tekijä hiljaisuuden kokemiseksi. Metsässä luonnon äänet ovat hallitseva osa äänimaisemaa, ja niillä on virkistävä vaikutus. Ihminen rentoutuu erityisesti linnunlaulusta. Tärkeää on, että ihmisen toiminasta aiheutuvia ääniä ei ole. Luonnon hiljaisuus on luonnon äänimaisemaa, joka ei ole äänetöntä. Metsäluonnossa

äänettämyys merkitsee negatiivista olotilaa. (Vrt. Carson 1963.)

Suomessa hiljaisuus mainitaan usein matkailun ja samalla maaseudun valttina. Hiljaisuutta on tuotettu matkailukäyttöön vuosikymmenen ajan. Hiljaisuus koettiin alkuun kielteiseksi, sillä se rinnastettiin tapahtumattomuuteen. Kun mitään ei tapahtunut, oli hiljaista, siis tylsää. Hiljaisuusmatkailun ideaa vierastettiin, sillä matkailun kehittäminen oli pitkään suurten matkailukeskusten rakentamista. Hiljaisuusmatkailun ensimmäiset puolestapuhujat saivat Niemen (2011, 21) kokemuksen mukaan kuulla olevansa matkailun Pol Poteja, jotka aikoivat tyhjentää maan matkailijoista. Hiljaisuusmatkailun kehittäminen saattoi alkuaan kääntyä täysin vastakkaiseksi, kun ryhdyttiin rakentamaan hiljaisuusmatkailukohteita, jotka vaativat laajoja maansiirtotöitä tai muuta luonnon muokkaamista.

Keski-Pohjanmaalla kerättiin paikkakertomuksia, joiden perusteella alueelle suunniteltiin pyhiinvaellusreitistö. Hiljaisuutta lähestyvä hanke kääntyi uuden teknologian ja internetin käytön tehostamiseen. Mobiiliteknologian katsottiin tarjoavan matkailijoille helposti tietoa, kuvitusta ja sijaintipaikkojen opastusta. Näin luotiin hiljaisten kohtien tietokanta, paikkatietojärjestelmään perustuva kulttuurinen kohdekartasto, joka toi tarinoin pohjautuvat kohteet sekä paikallisten että matkailijoiden ulottuville ilman, että heidän tarvitsi vaivautua edes matkalle. (Luoto 2011, 82–83.)

Suomessa vallitseva hiljaisuus mielletään yhä itsestäänselvyydeksi. Käytännössä kaikki maaseutumatkailuyritykset sijaitsevat hiljaisessa miljöössä. Hiljaisuudesta puhuminen herättää siksi jonkinlaista huvittuneisuutta. Kuka ostaa hiljaisuutta, kun sitä on kaikkialla? Miten voi erottua? Kuinka nimenomaan jonkin paikkakunnan hiljaisuus olisi toisia paikkakuntia hiljaisempaa? (Ks. Kangas & Sihvonen 2011, 75; Susiluoma et al. 2012, 5.)

Vaikka metsässä ollaan näennäisesti poissa, on muu maailma läsnä. Taivaalla yli lentää ”japaninkone”, matkapuhelinverkko tavoittaa kulkijan ja telemastojen valot loistavat pimeässä muutaman kymmenen kilometrin välein. Kun tietoliikenneverkko toimii, matkailija voi halutessaan välittää

kokemuksensa suoraan ystävilleen vaikka toiselle puolelle maapalloa.

Hyvinvointimatkailua voidaan verrata hitaaseen (*slow*) matkailuun, jossa tilaa annetaan luovuudelle, rentoutumiselle ja oman itsensä kuuntelemiselle. Hitaassa matkailussa, kuten *slow life* -ajattelussa ylipäättään, on kyse elämänlaadun ja hyvinvoinnin parantamisesta, mutta myös asenteiden muuttamisesta ja käyttäytymisen ”leppoistamisesta”. (Lindholm 2012, 7–8, 12–13; Raikisto 2014, 3–5.) *Slow*-matkailijat arvostavat toimintaa paikallisten ihmisten kanssa. He saavat siten elämyksiä ja merkityksen tunnetta matkalleen. Parhaita tuliaisia ovat unohtumattomat muistot ja tarinat. (Raikisto 2014, 5.)

Hyvinvointimatkailua, *slow*-matkailua ja hiljaisuusmatkailua yhdistää tavoite edistää ihmisen hyvinvointia. Teemojen sisällöt menevät limittäin ja monesti näitä käytetään sekä tahattomasti että tietoisesti sekaisin. Metsään suuntautuva hyvinvointimatkailu on lähellä luontomatkailla, joka perustuu luonnon vetovoimaisuuteen. Luontomatkailla on luonnon aktiivista löytämistä. Se on luonnon kokemista ja tuntemista. Luonnossa liikkumiseen liittyy yhä selkeämmin ympäristötietoisuus. Hyvinvointimatkailun erottaa tavallisesta luontomatkaillusta sen tavoitteellisuus. Metsästä haetaan henkistä ja fyysistä hyvinvointia, ei välttämättä äärimmäisiä tai sykähdyttäviä luontokokemuksia sinällään. (Pouta & Sievänen 2002, 147; Tuohino 2012, 7.)

Matka metsään tuottaa aina hyvinvointia matkailijalle, mutta se voi tuottaa hyvinvointia myös metsäluonnolle, jos matkailijan ympäristötietoisuus kasvaa. Mukaan tulee ekologinen elementti. Metsä voi elvyttää ihmisen ymmärryksen luontoa kohtaan. Luonto eli metsä löydetään taas uudelleen, mutta nyt uudenlaisen tekemisen paikkana, hyödynnettävänä virkistykseen, kokemuksen ja kulutuksen kohteena, kuten myös Ilomantsin matkailuyrittäjät itsessään havaitsivat.

Matkailijat ovat kiinnostuneita paikallisista erityispiirteistä ja tarinoista. Tarinoista ei ole pulaa, mitä enemmän etsitään, sitä enemmän niitä löytyy. Tämä paljastui Ilomantsin metsämatkailuhankkeen aikana, ja sen huomioi myös Ilkka Luoto

(2011, 6) selvittäessään Keski-Pohjanmaan paikkakertomuksia. Osa tarinoista perustuu todellisiin tapahtumiin, joidenkin tarinoiden todenperäisyydestä ei tiedä kukaan. Tarinaperinnettä liittyy itse asiassa kaikkiin metsiin, ei ainoastaan näyttäviin luonnonmuistomerkkeihin tai muihin erityiskoh-teisiin. Jokaisesta metsästä löytyy merkkejä metsän eri käyttötavoista. Eräkulttuurista kertovat mahdolliset pyyntikuopat, tervakaudesta tervahaudat, kaskikauden käytön paljastavat kaskirauniot. Saattaapa löytyä kämpän jäänteitä, uitolle raivattua puroa ja vaikkapa äestyksen jälkiä raskaan metsäauran jäljiltä. Metsäojat ja metsäautotiet paljastavat oman aikansa hallitsevan metsän käyt-tötavan. (Björn 2012.)

Aiempiin metsänkäyttötapoihin verrattuna puiden jaksolliseen kasvattamiseen perustuva metsätalous ei alkuun piitannut metsän pienipiir-teisyydestä tai aiempien metsänkäyttömuotojen jättämistä merkeistä. Metsänomistajille ja paikallisille ihmisille merkitykselliset paikat menettivät merkityksensä. Suurin käsittelykuvioihin ja taloudelliseen tehokkuuteen pyrkinyt metsätalous tuotti historiattomuutta ja ajattomuutta. Perinnebio-toopit johdattavat joskus metsän käytön jäljille. Monet tarinat ja kertomukset eivät ole tuttuja edes lähialueen asukkaiden keskuudessa. Tarinan totuus on tunnetila, jonka tarina niin kertojassaan kuin kuulijassaan synnyttää. Tarinan avulla voi siirtyä ajasta ja paikasta toiseen. Paikan tarina liittää matkailijan oman kokemuksen paikkaan. Tari-noiden sitominen paikkoihin toimii muistin apuvälineenä. Samalla tapahtumapaikka odistaa tarinan tapahtumisen todenperäisyyttä. Tämä ei kuitenkaan tarkoita, että kaikki metsäkohteet olisivat välttämättä niihin yhdistettyjen asioiden tapahtumapaikkoja. Tiedot tapahtumapaikasta voivat olla vääriä. Paikat ovat eri-ikäisiä ja eri muis-tikerosten tiedot saattavat heittää vuosisatoja. Elämyksen saavuttamiseen riittää sopivasti virit-tynyt ja rauhoittunut mielentila. Hiljentymisen tarinoiden äärelle rakentaa metsän kokonaiskuvaa ja liittää kuulijan metsään, samalla sen historiaan. Olemassaolosta tulee tarkoituksellista ja miele-kästä. Mielikuvitus lähtee liikkeelle. (Björn 2012).

Metsän hyödyntäminen matkailussa on uusi tapa hyödyntää metsää. Matkailu on eriytynyt

moniin erilaisiin ryhmiin. Niitä kaikkia yhdistää kokemusten ja elämysten haku. Metsien käyttö terveyden ja hyvinvoinnin edistämiseen tulee kasvamaan, joten matkailun haasteet on pyrittävä voittamaan. Metsäomistajat on saatava jo alkuvai-heissa mukaan suunnittelemaan toimintaa.

Lähteet

- 20 vuotta maaseutumatkailun poluilla. Suomen Maaseutumatkailuyhdistys ry 20-vuotisjuhlahistoriikki. Saatavana <http://www.smmym.fi/binary/file/-/id/1/fid/90> (viitattu 14.8.2015)
- Ampuja, Outi 2008. Oikeus hiljaisuuteen. Pamfletti. Barrikadi-sarja n:o 2. WSOY, Helsinki.
- Angeria, Mervi, Sanna Jokela, Taija Leinonen, Irmeli Moilanen, Mikko Pöykkö, Katja Seppinen, Kaisa Tukiainen & Elina Vahteri 2006. Hiljaisuuden tuotteistaminen Lapin matkailussa. Elämysinstituutti-hanke. Lapin yliopisto. Saatavana <http://www2.uef.fi/documents/1800604/1812348/Lappi/e0b91d05-6a60-46e5-895f-abc3ba9a3340> (viitattu 17.8.2015)
- Björn, Ismo 2006. Ilomantsin historia. Otava, Keuruu.
- Björn, Ismo 2012. Puuta, heinää metsästä... ja hyvinvointia – metsähistoriaa, tarinan aineksia, näkökulmia ja vinkkejä. Karjalan tutkimuslaitos, Itä-Suomen yliopisto. Saatavana <http://www2.uef.fi/documents/976466/1020574/lsmoBj%C3%B6rn.pdf/028e77b0-8aa2-4324-bfca-7e1722b50ed5> (viitattu 9.6.2015)
- Carson, Rachel 1963. Äänetön kevät. Tammi, Helsinki.
- Dickinson, Janet & Les Lumsdom 2010. Slow Travel and Tourism. Earthscan, London & Washington DC.
- Englund, Peter 2004. Hiljaisuuden historia. WS Bookwell Oy, Juva.
- Hallikainen, Ville, Tuja Sievänen, Seija Tuulentie & Liisa Tyrväinen 2014. Luonto kokemusten ja elämysten lähteenä. Teoksessa Tyrväinen, Liisa, Mikko Kurttila, Tuja Sievänen & Seija Tuulentie (toim.). Hyvinvointia metsästä. Kirjokansi 90. SKS, Helsinki. 36–47.
- Heimo, Anne 2011. Maisema kätkee surun ja kärsimyksen. Teoksessa Rantala, Nina (toim.). Kadonnutta maisemaa etsimässä. Saaren kartanon julkaisuja 1. Maahenki Oy, Hämeenlinna. 22–43.
- Hyttönen, Marjatta 2002. Matkailu ja metsätalouden sosiaalinen kestävyys. Terra 114:3, 185–190.

- Ilola, Heli Katariina 1994. Pyhiinvaellukset ja turismi. Katsaus matkailun kahteen tyyppiin. Oulun yliopisto. Pohjois-Suomen tutkimuslaitos.
- Jenkins, John M., Michael Hall & Michael Troughton 1998. The Restructuring of Rural Economies. Rural Tourism Recreation as a Government Response. Teoksessa Richard Butler, Michael Hall & John Jenkins (toim.) *Tourism and Recreation in Rural Areas*, John Wiley & Sons, Chichester. 19–42.
- Kangas, Jutta & Minna Sihvonen 2011. Hiljaisuus maaseudun matkailutuotteena. Laurea ammattikorkeakoulu, Kerava. Saatavana <https://www.theseus.fi/handle/10024/38366> (viitattu 10.8.2015)
- Karjalainen, Eeva, Kirsi Mäkinen, Liisa Tyrväinen, Liisa, Harri Silvennoinen & Ron Store 2010. Maiseman huomioon ottaminen metsätaloudessa. Metlan työraportteja 165. Metsän tutkimuslaitos, Vantaa. Saatavana <http://www.metla.fi/julkaisut/workingpapers/2010/mwp165.pdf> (viitattu 11.8.2015)
- Kinnunen, Arja 2013. Metsä hyvinvointimatkailun kohteena 1.6.2011–31.12.2013. Loppuraportti. Koulutus- ja kehittämispalvelu Aducate, Itä-Suomen yliopisto. Saatavana <http://www2.uef.fi/documents/976466/1020574/Loppuraportti+Mets%C3%A4%20hyvinvointimatkailun+kohteenaFINAL.pdf/07bf94d1-4016-4397-be96-cb1b006fdf77> (viitattu 10.8.2015)
- Koivunen, Hannele 1998. Hiljainen tieto. Otava, Helsinki.
- Korpela, Kalevi & Olavi Paronen, 2010. Ulkoilun hyvinvointivaikutukset. 79–89. Teoksessa Tuija Sievänen, & Marjo Nenonen (toim.). *Luonnon virkistyskäyttö 2010*. Metlan työraportteja 212. Metsäntutkimuslaitos, Vantaa. Saatavana <http://www.metla.fi/julkaisut/workingpapers/2011/mwp212.htm> (viitattu 10.8.2015)
- Kuivalainen, Reino 2007. "Vuonisahti – kylämatkailua ja vuosikymmeniä". Teoksessa Nina Vesterinen (toim.). *Maaseutumatkailun puoli vuosisataa: artikkeleita kehittämisen eri näkökumista*. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisuja 4/2007. Helsinki. 93–101.
- Lindholm, Jonna 2012. Slow-matkailu. Uusi asenne matkailun. Opinnäytetyö. Matkailun koulutusohjelma. Matkailun ala. Kokous-, kongressi- ja tapahtumamatkailu, Lahden ammattikorkeakoulu. Saatavana <https://publications.theseus.fi/handle/10024/42358> (viitattu 11.8.2015)
- Luonnon hyvinvointivaikutusten taloudellinen merkitys. Toukokuu 2013. Talent Vectia. Saatavana https://www.sitra.fi/julkaisut/muut/Luonnon_hyvinvointivaikutusten_taloudellinen_merkitys.pdf (viitattu 11.8.2015)
- Luoto, Ilkka 2011. Genius loci – Paikkoja, kertomuksia ja kulttuuria. Kartoituvaiheen tuloksia. Kokkolan yliopistokeskus Chydenius, Jyväskylän yliopisto. Saatavana <https://jyx.jyu.fi/dspace/handle/123456789/27114> (viitattu 10.6.2015)
- Lüthtje, Monika 2005. Se mukava maaseutu siellä jossain: maaseutumatkailu kokemusten, mielikuvien ja markkinoinnin kohteena. *Acta Universitatis Lapponiensis* 91. Rovaniemi.
- Mattila, A. (toim.) 2008. Metsämaiseman vuokraus ja sen paikallinen osaaminen – selvitys. Moniste. Metsätalouden kehittämisskeskus Tapio. Saatavana <http://www.metla.fi/julkaisut/workingpapers/2010/mwp165.pdf> (viitattu 10.6.2015)
- MEK (Matkailun edistämiskeskus) 2009. Suomalaisen hyvinvointimatkailun kehittämisstrategia kansainvälisillä markkinoilla 2009–2013. Saatavana <http://www.visitfinland.fi/wp-content/uploads/2013/04/2008-Hyvinvointimatkailun-kehitt%C3%A4misstrategia.pdf> (viitattu 10.8.2015)
- Naskali, Arto 2007. Virkistysarvomarkkinat ja ekosysteemilähestymistapa. Metlan työraportteja 52. Metsäntutkimuslaitos, Vantaa. Saatavana <http://www.metla.fi/julkaisut/workingpapers/2007/mwp052-09.pdf> (viitattu 11.8.2015)
- Niemi, Tapani 2011. Tarinankerronnan mestariluokka. *Hiidenkivi* 2011: 3, 20–21.
- Palminkoski, Unto 2007. Näin se kaikki alkoi – muisteloita ja ajatuksia maaseutumatkailun kehittämistyön alkuajoilta. Teoksessa Vesterinen, Nina (toim.). *Maaseutumatkailun puoli vuosisataa – artikkeleita kehittämisen eri näkökumista*. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisuja 4/2007. Helsinki. 2–40.
- Pouta, Eija & Tuija Sievänen 2002. Eteläsuomalaiset luontomatkaajat ja luontomatkojen suuntautuminen. *Terra* 114:3, 149–156.
- Päivinen, Jani & Paula Leppänen 2011. Helsinkiläisten hiljaiset paikat. *Yhdyskuntasuunnittelu* 49, 82–88.
- Raikisto, Heli 2014. Hiljaisuusmatkailun suhde slow- ja hyvinvointimatkailuun. Hiljaisuus ja kuuntelu matkailuosaamisen resurssina Pohjois-Karjalassa 2014. Humanistinen osasto, Itä-Suomen yliopisto. Saatavana <http://www2.uef.fi/documents/1800604/1812348/Hiljaisuusmatkailun+suhde+slow.pdf/a325bff7-6fd8-44b6-a142-1f33617bb30b> (viitattu 11.8.2015)
- Raivo, Petri J. 2002. Sotahistorialliset matkakohteet Suomessa. *Terra* 114:3, 149–156.
- Roiko-Jokela, Heikki (toim.) 2012. Ihminen ja metsä. Kohtaamisia arjen historiassa 1–2. Metsäkustannus Oy, Helsinki.

- Sievänen Tuija & Marjo Nenonen 2010. Luonnon virkistyskäyttö. Metlan työraportteja 212. Metsäntutkimuslaitos, Vantaa. Saatavana <http://www.metla.fi/julkaisut/workingpapers/2011/mwp212.htm> (viitattu 10.6.2015)
- Sievänen, Tuija (toim.) 2010. Luontomatkoilun, luonnontuotealan, virkistyskäytön ja metsäkulttuurin seurantamittarit. Metlan työraportteja 152. Metsäntutkimuslaitos, Vantaa. Saatavana <http://www.metla.fi/julkaisut/workingpapers/2010/mwp152.htm> (viitattu 11.8.2015)
- Sievänen, Tuija & Marjo Neuvonen 2014. "Miten suomalaiset virkistäytyvät luonnossa?" Teoksessa Tyrväinen, Liisa, Mikko Kurttila, Tuija Sievänen & Seija Tuulentie (toim.). Hyvinvointia metsästä. Kirjokansi 90. SKS, Helsinki. 21–35.
- Susiluoma, Heikki, Jarmo Halonen & Annukka Ahlsund 2012. Tarinoiden ja hiljaisuuden Lestijoki. Ekointernet Oy 2012. Saatavana http://www.sitra.fi/sites/default/files/u744/tarinoiden_ja_hiljaisuuden_lestijoki_-_loppuraportti_01.11.2012.pdf (viitattu 9.6.2015)
- Temisevä, Miika, Liisa Tyrväinen & Ville Ovaskainen 2008. Maisema- ja virkistysarvokauppa: Eri maiden kokemuksia ja lähtökohtia suomalaisen käytännön kehittämiseksi. Metlan työraportteja 81. Metsäntutkimuslaitos, Vantaa. Saatavana <http://www.metla.fi/julkaisut/workingpapers/2008/mwp081.htm> (viitattu 8.6.2015)
- Tuohino, Anja 2012. Löytöretki hyvinvointimatkailuun – hyvinvointimatkailun nykytilakartoitus ja toimenpideehdotukset. Matkailualan opetus – ja tutkimuslaitos, Itä-Suomen yliopisto. Saatavana <http://www2.uef.fi/documents/1800604/1812348/Hiljaisuusmatkailun+suhde+slow.pdf/a325bff7-6fd8-44b6-a142-1f33617bb30b> (viitattu 8.6.2015)
- Tuulentie, Seija & Maria Hakkarainen 2014. "Matkailu pohjoisen maaseudun työnä". Teoksessa Tyrväinen, Liisa, Mikko Kurttila, Tuija Sievänen & Seija Tuulentie (toim.). Hyvinvointia metsästä. Kirjokansi 90. SKS, Helsinki. 141–152.
- Tuulensuu, Seija & Kati Pitkänen 2014. "Maaseutu pistäytymispaikkana". Teoksessa Tyrväinen, Liisa, Mikko Kurttila, Tuija Sievänen & Seija Tuulentie (toim.). Hyvinvointia metsästä. Kirjokansi 90 85–97. SKS, Helsinki. 85–97.
- Tyrväinen, Liisa, Kalevi Korpela & Ann Ojala 2014. "Luonnon virkistyskäytön terveys- ja hyvinvointihyödyt". Teoksessa Tyrväinen, Liisa, Mikko Kurttila, Tuija Sievänen & Seija Tuulentie (toim.). Hyvinvointia metsästä. Kirjokansi 90. SKS, Helsinki. 48–58.
- Vatanen, Eero, Ville Ovaskainen & Hyppönen, Mikko 2014. "Luontomatkoilu alue- ja paikallistaloudessa". Teoksessa Tyrväinen, Liisa, Mikko Kurttila, Tuija Sievänen & Seija Tuulentie (toim.). Hyvinvointia metsästä. Kirjokansi 90. SKS: Helsinki. 153–162.
- Vesterinen, Nina (toim.) 1997. Maaseutumatkailun puoli vuosisataa: artikkeleita kehittämisen eri näkökumista. Maaseutupolitiikan yhteistyöryhmän julkaisuja 4/2007. Helsinki.